

**Bədii ədəbiyyatda qeyri-real (uydurma)
məkan adlarının semantikasi və üslubi mahiyyəti
(Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin hekayələri nümunəsində)**

Akif İmanlı

Filologiya elmləri doktoru

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. Azərbaycan.

E-mail: akifimanli48@gmail.com

Annötasiya. Məqalədə mövzuya uyğun olaraq, əvvəlcə, bədii əsərlərdə hadisələrin cərəyan etdiyi məkan anlayışı qısa şəkildə izah edilir. Sonra yazıçıların, bu baxımdan Ə.Haqverdiyevin hekayələrində təsvir edilən qeyri-real, yəni yazıçının uydurduğu məkan adları sadalanaraq, konkret bir adın – Dəccalabadın üzərində dayanılır. Köhnəliyin, geriliyin, cəhalət, mövhumat, xürafatın hökm sürdü-yü, ümumi şəkildə Müsəlmanstan adlarından və onun bir parçası olan Dəccalabad qeyri-real məkan adının semantikasi ilə yanaşı, orada (Dəccalabadda) baş verən reallıqlar o dövrdə geridə qalmış həya-tın ümumiləşdirilmiş məkan adı kimi izah edilir və belə uydurma adların satirik üslub üçün orijinallı-ğına diqqət yetirilir. Hadisələrin baş verdiyi qeyri-real məkanlar, bədii əsərləri satirik cəhətdən tipik-ləşdirmək, üslubi kinayə, ironiya münasibəti ifadə etmək üçün seçildiyi də məqalədə qeyd olunur.

Açar sözlər: Haqverdiyev, məkan, qeyri-real, Dəccal, Dəccalabad, ironiya, kinayə

Məqalə tarixçəsi: göndərilib: 12.09.2022, qəbul edilib: 14.10.2022

**Semantics and stylistic essence of names
of unrealistic (fictional) places in fiction
(On the example of Abdurrahim bey Haqverdiyev's short stories)**

Akif İmanlı

Doctor of Philological Sciences

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS. Azerbaijan.

E-mail: akifimanli48@gmail.com

Abstract. The concept of space in literary works where events take place is briefly explained in the article according to the topic. Then, after enumerating the unrealistic place names invented in the short stories of writers, as well as in Haqverdiyev's researched story, we emphasize the concrete name Dajjalabad. In addition to the semantics of the name of the unreal places, as well as Dajjalabad, one of their integral parts, which is dominated by backwardness, ignorance and superstition, and the names of Islamabad in general, the realities that take place there (in Dajjalabad) are explained as generalized names of life left behind at that time and attention is paid to the originality of such fictitious names for satirical style. The article also notes that the unrealistic places where the events took place were chosen to satirize the works of art and to express stylistic irony.

Keywords: Haqverdiyev, space, unreal, Dajjal, Dajjalabad, irony, style

Giriş / Introduction

Bədii ədəbiyyatda obrazlı şəkildə təsvir edilən həyat hadisələri, təbii ki, müəyyən məkan daxilində cərəyan edir. Məkan ərəb mənşəli sözdür, leksik mənası “yer” deməkdir [2, s.345]. Məkan insanların sakin olduğu, yaxud fəaliyyət göstərdikləri yerdir. Fəlsəfədə məkan və zaman kateqoriyası daxilində materiyanın varlığının, həcm və ölçü ilə səciiyyəlonən əsas ümumi obyektiv formalarından biri məkan adlarıdır. “Məkan, daxilində bir cismin ola biləcəyi yerlərin hamısını göstərən bir termindir. Bütün var olanları içərisində ehtiva etdiyi yerdir” [5, s.133].

Ədəbiyyatşünaslığın tədqiqat obyektinə olan bədii ədəbiyyat öz predmeti kimi insanın həya-

tının bütün zənginlik və ziddiyyətlərini, şübhə-siz ki, məkan və zaman çərçivəsində təsvir edir. Zamanın, cəmiyyətin güzgüsü rolunu oynayan milli bədii ədəbiyyat məxsus olduğu xalqın milli-mənəvi özəlliklərini təzahür etdirmək xüsusiyyətinə malikdir. Belə milli-mənəvi özəlliklər təsvir olunarkən seçilən məkan adları bədii ədəbiyyatda, adətən, iki formada öz əksini tapır: real məkan adları və qeyri-real (uydurma) məkan adları. Bu məqalədə önə çəkəcəyimiz qeyri-real (uydurma) məkan adları yazıçının məqsədinə uyğun olaraq seçilir və mühüm üslubi mahiyyət kəsb edir. Bu baxımdan Ə.Haqverdiyevin bədii nəsr diqqəti cəlb edir.

Əsas hissə / Main Part

Azərbaycan ədəbiyyatında özünəməxsus yeri və mövqeyi olan görkəmli yazıçı Ə.Haqverdiyev tənqidi realistlərin layiqli nümayəndəsi olaraq xalqın dörd-sərinə biganə qalmamış, onun mənəvi təkamülünə mane olan neqativ cəhətləri qələmin qüdrətilə açığa göstərməyi, maarifçi mövqeyini qətiyyətlə nümayiş etdirmişdir. Cəmiyyətin maariflənmə yolu ilə təkamülünün qarşısını kəşən ən mühüm amillərdən biri olan cəhalət, demək olar ki, bütün maarifçilərin, tənqidi-realizm ədəbi cərəyanında təmsil olunan ədəblərin əsas tənqid hədəfi idi və cəhalətin əleyhinə mübarizə prosesində qələmə alınan həyat hadisələrinin təsvirində konkret, yəni real məkan adları ilə yanaşı, qeyri-real (uydurma) məkan adları da yazıçıların ironik üslubi keyfiyyəti kimi bədii nümunələrdə öz əksini tapır və belə uydurma məkan adları müəllifin ifşəedici prinsipinin bir faktoru kimi özünü göstərirdi.

Ə.Haqverdiyevin hekayələrindəki qeyri-real məkan adlarına misal olaraq, cənnət vəğzalı (“Qıraət”), Qryaznaya nomera, “İnsafiyə” mehmanxanası (“Həmsəri pasportu”), Dəccalabad (“Şəbih” və “Dəccalabad”), Zarıslı kəndi (“Acından təbib”), Qarğadolanmaz kəndi, Şah Abbasın tənbelxanası (“Mozalanbəyın səyahətnaməsi”), Cicimli kəndi, Cicim ocağı, Deşikli ağac piri, Veyl quyusu, Qocaqurd mahalı, Gün-

görməz kəndi, Saxsı qalası (“Xortdanın cəhənnəm məktubları”), Qurbanlıq kəndi (“Mirzə Səfər”), Kukəməri kəndi, Uzunqulaqlı kəndi (“Se-yidlər ocağı”), Açıq kənd, Aclar kəndi (“Geş-mək”), Dumanlı kəndi (“Koroğlu»), Müsəlmanstan kimi adları göstərmək olar.

Ə.Haqverdiyevin “Marallarım” silsiləsindəki “Dəccalabad” hekayəsinin adı qeyri-real müəllifin özünün uydurduğu məkan adlarından biridir. Ad struktur baxımından iki komponentdən ibarətdir: dəccal+abad.

Burada Dəccal qeyri-real şəxs adı ərəb mənşəlidir. İslamiyyədə: qiyamət günü eşşəyə tərsinə minərək züھر edəcək əfsanəvi, bir növ, uydurulmuş şəxsdir. Bu, həm də 12-ci imam Mehdinin zühuru ərəfəsində meydana çıxacaq yalançı Mehdinin adıdır. Digər tərəfdən, xristianlarda insanın düşməni, antixrist kimi nəzərə alınır. Dəccal adı məcazi mənada “yalançı” deməkdir. Bədii ədəbiyyatda uşaqlara şamil edilən məcazi mənalı “dəcəl” sözü də “Dəccal”dan gəlir [2, s.150-151].

Dəccalabadın ikinci komponenti olan “abad” ərəb mənşəli “əbəd”in cəmindən yaranaraq, “gələcəkdə sonu olmayan, həmişəlik olanlar” mənasındadır. Bu sözdən yaranan “abadan” sözü isə “ür-tikintisi olan, abad” deməkdir [2, s.12]. Yaşayış məntəqələrinin yaranmasında yaxından iştirak edən abad topoformantı, adətən,

“xüsusi isimlərə qoşularaq şəhər, kənd, yer adları düzəldir [1, I c., s.25]. Ümumi söz kimi abad apelyativini oykonimlərdə (yaşayış yeri adlarında) birinci növ təyini söz birləşmələri əsasında mürəkkəb quruluşlu yer-məkan adlarının formalaşmasında aktiv iştirak edən ünsürdür. Abad komponenti yaşayış yeri adlarında müşahidə edilən “kənd”, “oba”, “yurd” komponentləri ilə eyni mövqedə çıxış edir və müxtəlif qrammatik mənalı sözlərə qoşulur. Onun qoşulduğu sözlərdən biri şəxs bildirən xüsusi isimlər, yəni antroponimlərdir. Dəccalabad oykonimindəki Dəccal xüsusi isim olaraq müəllifin yaratdığı qeyri-real şəxs adıdır. Onun yaşadığı məkan da qeyri-real yaşayış yeridir, yəni Dəccalabaddır. “Kaspi dənizinin kənarında, Hacıtərxan ilə Ənzəli arasında bir şəhər var. O şəhərin adı Dəccalabaddır. Dəccalabadda kafir çox azdır. Əhalinin əksəri marallarıdır... Dəccalabad maralların çox dindardırlar. İlin on bir ayını ağlarlar. Odur ki, Dəccalabaddan mərsiyəxan əskik olmaz. İran dursun kənarında. Hələ Qarabağdan da oraya mərsiyəxan gəlib çıxır” [3, s.159].

Dəccal mövhumı şeytan təsəvvürlü, şeytan xislətli qeyri-real varlıq kimi təqdim edilir və onun fəaliyyət dairəsi, məkanı Dəccalabad adlandırılır. Şeytanın insan qəlbinə çöküb idarə etdiyi adam cildində olan şarlatanlar, yəni “qulaqlar hər biri bir qarış, yarımlar eşitməyə. Amma nə? Mərsiyə, qəsida, mütrüb nəğməsi, Seyid Məhəmməd moizəsi, udəba təkfiri... hər biri çatdaq boyda gözlər.. Necə gözlər? Dünyada heç bir şey görməyən, iki xalvar xörək tutan qarınları, sinə vuran, zəncir tutan əlləri, gecələr sübhəyə ləhvü-ləbə gedən ayaqları” olan “gözəl, göyçək marallar” Dəccalabadın sakinləridir. Tənqidi realist ədəbi cərəyanına mənsub olan yazıçı və şairlərin yaratdıqları qeyri-real məkan adları satirik üslubda ironiya yaradır, gülüş doğurur; ən ümüdə isə bizim coğrafi məkanda olmayan belə adları yazıçı ümumiləşmiş ad kimi təqdim edir. Yəni belə ümumiləşdirilmiş adları dini fanatizmin və cəhalətin tüğyan etdiyi dövrün bütün yaşayış yerlərinə şamil etmək olar. Belə qeyri-real məkan adları bildirən sözlərin mühüm üslubi mövqeyi bədii əsərin ideyasına tam uyğunlaşdırılır və belə məkan adları həm də yazıcının üslubunu səciyyələndir-

mək baxımından böyük rol oynayır. Bədii ədəbiyyatda əşyanın xüsusi şəkildə nəzərə çarpdırılması məqsədilə işlənən perifrəz, satirik üsluba gətiriləndə xüsusi üslubi keyfiyyət kəsb edir ki, Dəccalabad qeyri-real məkan adı buna misal ola bilər. Dəccalabad adlı məkanda təkcə mollaqlara qüruru ifşa edilmir. Üsuli-cədid adı altında təsis edilən və heç bir yeniliyi olmayan məktəblər “Mədrəseyi-töhmət” adı ilə təqdim edilərək, tənqid hədəfi kimi seçilir. “Günlərin bir günündə Dəccalabad maralların məclis qayıdır qət edirlər ki, bir üsuli-cədid məktəbi açsınlar. Dəccal bu məclisdə sədarət edir... Dəccal konsul sifətində gəlib məktəbə malik olur... Əmr edir ki, imtəhən-ümuminin proqramını ona təqdim etsinlər. Müdir başlayır bir-bir oxumağa: “Əvvəlinci Vətən-zavallımm əşarından”. Konsul ilan çalmış tək sıçrayır: - “Rəhmətlik oğlu, rusun qoşunu Ərdəbildə əyləşib, sən vətən sözünü dilinə götürürsən? Bəlkə səhəb gəlib məktəbi bağladılar”. Eybi yoxdur, bu dursun. İkinci: “Ayıl, ey milləti-İran, oyan bu xabi – qəflətdən”. “Ay xanəxarəb, dayan! Rus Təbrizdə əyləşib! Sən milləti-İran sözü danırsan. Bundan sonra əlbəttə, gərək millət sözü ortalığa çıxmasın!” - Xub, bu dursun. Üçüncüsü: Bir günü tülkü girdi bir bağa \ Baxdı orda sola, həm sağa \ Gördü o bağda üzüm saralıb \ Konsulun bağları əcəb qaralıb. - Bax, budur ha! Belə əşardan oxu, xalq ləzzətə aparsın və bir də çalış “insaniyyət”, “mürüvvət”, “həmiyyət”, “ittihad”, “namus”, “qeyrət”, “mədəniyyət”... və habelə sözlər ortalığa gəlməsinlər. - Baş üstə, xan!” [3, s.161-162].

Tənqid və ifşa hədəfi bəllidir. Ə.Haqqverdiyev satirik üslubda tənqid hədəfini qabarıq şəkildə göstərmək üçün Dəccalabad məkan adını öz məqsədinə uyğun olaraq seçmişdir. Məkan adı uydurma olsa da, bu ad yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, o dövrdəki Azərbaycan ictimai-siyasi mühitini əhatə edən ümumiləşdirilmiş məkan adı kimi qəbul edilir. Mövhumat, xürafat, cəhalət həmin dövrün səciyyəvi əlamətlərindən biri olduğu üçün ciddi tənqid hədəfinə çevrilməsi təbii idi. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, satirik üslubun tənqid hədəfi olan mövhumatın mənası ərəbcə “xəyali”, xəyalda təsəvvür edilən “fantastik” olan mövhum sözünün cəmi kimi “mövhum şeylər”, “xəyalət”, “xürafat” de-

məkdir [2, s.393]. Eynilə xürafat da ərəb dilində “mövhumat”, “əfsanə, nağıl, uydurma” mənalındadır [2, s.706]. Cəhalət sözü də ərəb mənşəlidir. “Cahillik, nadanlıq, avamlıq” anlamını ifadə edir [2, s.760].

İnsan sözsüz ki, yaşadığı dövrün, mühitin məhsuludur; yəni insan şəxsiyyətinin formalaşmasında irsiyyət və tərbiyə ilə yanaşı, mühitin də çox böyük rolu vardır. Marksist təlimdə bu məsələ, yəni mühitin insanın formalaşmasında, tərbiyə olunmasında rolu nəzərə alınmışdır. Bir halda ki, cəmiyyət, mühit insanı özünə uyğun şəkildə tərbiyələndirir, demək, əvvəlcə tərbiyə verənin özü, yəni mühiti tərbiyələndirmək lazımdır. “Tərbiyə edənin özüni tərbiyələndirmək lazımdır”, - dedikdə marksistlər ictimai mühitin dəyişdirilərək, insanın arzu və istəklərinə uyğun olan sınıfsız cəmiyyəti nəzərdə tuturdular. Belə bir cəmiyyətin inqilabı yolda qurulması tarixi faktır. Lakin maarifçilər, həm də tənqidi-realistlər cəmiyyətin maarifləndirmə, təkamül yolu ilə dəyişdirilməsinin tərəfdarı olduqlarından cəmiyyət daxilindəki eybəcərlikləri ciddi surətdə tənqid etməklə kifayətlənirdilər. Ə.Haqqverdiyev də digər həmfikirilər, məsləkdaşları kimi, var gücü ilə cəmiyyətin maariflənməsinin qarşısını alan, onun irəli getməsinə mane olan bütün yaramazlıqları ifşa edirdi. Onun ifşaedicilik fəaliyyəti qələmə aldığı güclü satirik əsərlərdə təzahür edirdi. Ə.Haqqverdiyev və digərlərinin satirik üslubu o qədər sort və kəskin idi ki, bunu ədəbiyyatşünaslar “inqilabi satirik üslub”, müəllifləri isə çox vaxt “inqilabçı demokratlar” adlandırdılar. Demək, onlar da mövcud mühitlə qəti şəkildə bərtəşir, onun dəyişdirilməsinin tərəfdarı kimi çıxış edirdilər, lakin inqilabi, silahlı üsyanı həm dərk etmir, həm də qəbul etmirdilər. Onların “inqilabçılıq” cəmiyyət daxilindəki eyiblərin kəskin tənqidində idi.

Qeyd etdiyimiz kimi, satirik əsərlərdə, o baxımdan Ə.Haqqverdiyevin hekayələrindəki qeyri-real məkan-yer adları satirik priyomdur. Həmin adların özündə də köhnəliyə, cəhalətə qarşı etiraz əlaməti əks olunmuşdur. Yuxarıda qeyd etdiyimiz uydurma məkan adlarından görüldüyü kimi, yazıçı bu priyoma tez-tez müraciət etmiş, belə ümumiləşmiş məkan adlarından, ən doğrusu, belə məkanın heç də uydurma olmadığı

ğı bəlli olur və oxucunun gözü qarşısında real cəhalət və avamlıq mühiti canlanır.

Ə.Haqqverdiyevin yaratdığı Dəccalabadın əsas sakini olan Dəccal obrazı dini rəvayətlərdə Allaha asi kimi təqdim edilən şeytanın surətidir. Yazıçılar bəzən cəmiyyətin ümumi inkişaf qanunauyğunluqlarını bir kənarə qoyub, naqislikləri şeytanın, iblisin adına yazırlar. İblis əvvəlcə oddan yaradılmış mələklərdən birinin adıdır. Lakin sonradan o, Allahın torpaqdan yaratdığı Adəmə sitayiş etməkdən boyun qaçırması və bunun üstündə səmən yerə endirilmişdir. Qisas almaq üçün Adəmi və Həvvanı tovlaıy cənnət ağacının meyvəsi üçün qoyulan qadağanı pozmağa sövq etmiş və bu, onların cənnətdən qovulmasına səbəb olmuşdur. O vaxtdan bəri müxtəlif şər ruhlardan – şeytanların köməyi ilə iblis hər yerdə adamlara ziyan vurmağa və onları günaha məcbur etməyə çalışır [4, s.64-65]. Şeytan da dini təsəvvürlərə görə şəri təmsil edən mövhumi varlıq, yəni cin, iblisdir. Dini əfsanələrə görə, şeytan mələklərdən biri olub, guya Adəm peyğəmbərə səcdə etmədiyinə görə göydən qovulmuş və o zamandan bəri insanlar pis yollara çəkməyə çalışan bir varlıqdır; şeytanın “araqarışdıran, fitnəkar, xəbərçi, çuğul adam” kimi məcazi mənalı da vardır [1, IV c., s.505]. Bu şeytan, iblis obrazı bədii ədəbiyyatda kifayət qədər işlənib və bu şeytan məsələsi bədii ədəbiyyatda hələ də davam edir: “Şeytan dəyirmanının gözlərindən başını çıxardıb Fatmanı çağırırdı: - Yaxın gəl, gəl, ay Fatma, gəl!”... Dəyirmançı qalxıb Fatmaya sarı getdi, gülüm-səyib əl verdi. Dəyirmançının əli istiydi, şeytan bu istiliklə uzanıb Fatmanın canına yayıldı... Fatmanın nəfəsi tənqidi. Elə nəfəsi tənqiyə-tənqiyə gördü ki, dəyirmançı enlikərəkli, şirin bir kişidir... Dəyirmançı onu çuvaların dalındakı taxtın üstünə çəkdi” [6, s.189-190].

Bədii ədəbiyyatdakı şeytan obrazı oxucuları həmişə qane etmiş, razı salmışdır. Xüsusilə də Ə.Haqqverdiyevin yaradıcılığında.

İctimai həyatda baş alıb gedən, məişətdə təsadüf olunan rəzəllərin baş verdiyi məkanı Ə.Haqqverdiyev ironik şəkildə Müsəlmanistan adlandırır və belə məkan adı gələcək kinayə yaradır. Din, mövhumat, xürafat anlayışları ilə insanların şüurunun, məişətinin, davranış tərzini və əxlaqını zəhərləməyə çalışanlar həmin Müsəl-

manistan, onun bir parçası olan Dəcəlabadın din pərdəsi altında fəaliyyət göstərən seyidləri, mollaları, axundları, şeyxlərdir. Belə bir mütəhiddə "üsluli-cədid" məktəbi, yəni yeni üsullu məktəb açmaq istəyi meydana çıxır. "Marallar sədrin nitqini (Dəcəcalın məktəb açmaq təklifini – A.İ.) ürəkəndən alqışlayıb, qət edirlər ki, yazıb Tehrandan Şeyx Feyzullah zavodundan iki nəfər müəllim təklif etsinlər. Sonra başlayırlar ki, məktəbin adını nə qoyaq? Biri deyir: "Məktəli-şamatət" ("Bədxahlıq məktəbi – A.İ.), biri – "Səmət" ("Yaramazlıq" – A.İ.), biri – "Nədəmət" ("Peşmanlıq" – A.İ.), biri "istizah" ("Bia-bırçılıq" – A.İ.), biri "İzməhlal" ("Puç olmaq" – A.İ.)... sədr təklif edir. "Mədrəseyi-Töhmət". Bu ad hamıya xoş gəlib, məclis tərəfindən qəbul olunur" [3, s.161].

Göründüyü kimi, məktəbə veriləcək ad kimi təklif olunan sözlər mənfi mənə çalarları ilə ya-

Nəticə / Conclusion

Tənqidi-realizmin qabaqcıl nümayəndəsi kimi, Ə.Haqqverdiyev xalqın milli-mədəni tərəqqisi daim düşündürürdü. Xalqın mədəni inkişafını maarifləndirmədə görəndə görkəmli ədəb bu inkişafın təkamül yolu ilə baş verməsinin tərəfdarı idi. Bu meyil onun maarifçilik baxışlarının formalaşmasına səbəb olmuşdur. Ə.Haqqverdiyev cəmiyyətin təkamül yolu ilə tərəqqisinə mane olan neqativ cəhətləri aşkar edərək onlara qarşı ciddi mübarizə aparmışdır. Onun tənqid hədəfi yalançı və riyakar din xadimləri – mollalar, axundlar, şeyxlər, həmçinin mövhumat, xürafət, cəhələt idi. Ə.Haqqverdiyev hekayələrində təsvir etdiyi mənfi obrazları və onların fəaliyyət göstərdikləri yerləri real adlarla yanaşı, qeyri-real məkanlarda da təsvir edirdi. Ümumi şəkildə Müsəlmanistan adlandırdığı məkana daxil olan belə adlardan biri Dəcəcalın (Dəcəcalların) meydan suladığı Dəcəlabaddır. Şeytan, iblis xislətli Dəcəcalın (Dəcəcalların) fəaliyyət göstərdiyi Dəcəlabad məkan adı ironik olaraq seçilmiş satirik obrazlara uyğunlaşdırılmışdır. Dəcəlabad kimi qeyri-real adlar satirik üslub üçün

naşı, həm də ərəb mənşəli sözlərdir. Belə qəliz sözlərin ədəbi dilimizə keçməsi qeyri-mümkündür. Belə sözləri işlədən yazıçılar heç də bunları ədəbi dilin zənginləşdirilməsi məqsədilə işlətməmişdir; onlardan yalnız üslubi məqsəd üçün istifadə etmişlər. Digər tərəfdən, həmin sözlərdə əks olunan kinaya ilə məktəbə, mədəniyyətə, sözün geniş mənasında elmi inkişafı göstərən mənfi münasibət bildirilmişdir. Ə.Haqqverdiyevin hekayələrində işlənən bu tipli sözlərin mahiyyətindəki kinaya satirik tiplərin ifşa edilməsi məqsədini əks etdirir. Ə.Haqqverdiyev tərəqqi və inkişafın qarşısını kəşən saxta dini ehkamlara, onun nümayəndələrinə qarşı mübarizə apararaq öz maarifçi mövqeyini nümayiş etdirir, var gücü ilə cəmiyyətin mədəni inkişafına çalışırdı.

son dərəcə orijinal və uğurlu məkan adlarından. Obyektə mənfi münasibət elə adın özündə ifadə olunmuşdur. Belə qeyri-real adlar yazıçının satirik priyomudur, bir tərəfdən, bu adlar yumor hissini gücləndirir, digər tərəfdən, belə adın (adların) vasitəsilə köhnəliyə, geriliyə etiraz əlaməti özünü göstərir. Məkan (o cümlədən şəxs) adı (adları) uydurma olsa da, bu adın (adların) arxasında real həyat dayanır. Bu həyatda eybəcər əxlaq normalarına sahib olmuş, xurafata, cəhələtə, ətalətə qapanmış xalq kütlələri və şeytan xislətli şarlatanlar yaşayır. Bunlar yazıçının satirik tipləridir, mədəniyyəti, maarifi anlamayan cahillərdir.

Bir sözlə, Ə.Haqqverdiyevin yaratdığı və hadisələrin cərəyan etdiyi qeyri-real məkan adları bədii əsərləri satirik cəhətdən tipikləşdirmək, üslubi kinaya, ironiya münasibəti ifadə etmək üçün nəzərə alınmışdır. Müəllifin satirik münasibətini bildirməkdən ötrü seçdiyi belə adlar onun (müəllifin) bədii-üslubi mövqeyinin göstəricisidir.

Ədəbiyyat / References

1. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. I c. Bakı: Azərbaycan SSR EA Nəşriyyatı, 1966; IV c., Bakı: Elm, 1987.
2. Ərəb və fars sözləri lüğəti. Bakı: Azərbaycan SSR EA Nəşriyyatı, 1967.
3. Haqqverdiyev Ə. Uca dağ başında. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Kitab Klubu, 2016.
4. İslam: Qısa məlumat kitabı (Redaktor: prof. V.M.Məmmədəliyev). Bakı: Azərneşr, 1985.
5. Nəzərova A.H. Fəlsəfə terminlərinin izahlı lüğəti. Bakı: Elm və təhsil, 2014.
6. Süleymanlı M. Şeytan (povest) \ Kəç. Bakı: Yazıçı, 1984.

Семантика и стилистическая сущность ирреальных (вымышленных) названий местностей в художественной литературе (На примере рассказов Абдулрагим бека Ахвердиева)

Акиф Иманлы

Доктор филологических наук

Институт литературы имени Низами Гянджеви НАНА. Азербайджан.

E-mail: akifimanli48@gmail.com

Резюме. В соответствии с темой статьи, в первую очередь, дается краткое разъяснение понятия «местность», фигурирующего в художественных произведениях. Затем перечисляются названия несуществующих (выдуманных) местностей, изображаемых разными авторами, в том числе А.Ахвердиевым, с упором на конкретную «географическую точку» Даджалабад, описанную им в одном из своих сочинений. Автор статьи вносит ясность в семантику названия условного государства Мусульманистан (Даджалабад входит в состав этого государства), в котором господствуют мракобесие, невежество, суеверие, предрассудки. При этом события, разворачивающиеся в Даджалабаде, стыкуются с понятием отсталости, закодированном в названии указанного края и олицетворяющем собой обобщенное отсутствие прогресса. Уделяется внимание также сатирическим особенностям такого рода вымышленных названий. По мнению автора статьи, смысловое своеобразие местностей, в которых происходят ирреальные события, помогает усилить сатирическую типизацию художественных произведений, придает живость стилистическим элементам иронии, используемым литератором.

Ключевые слова: Ахвердиев, местность, ирреальный, Даджал (в исламской традиции: лжемессия), Даджалабад, ирония